

Warszawa, 6 lutego 2025 r.

dr hab. Anna Zawidzka-Łojek, prof. UW
Kierowniczka Katedry Prawa Europejskiego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Jakuba Bouhnouniego pt. „Zastosowanie mechanizmów ochrony osób dyskryminowanych do ochrony sygnalistów w świetle teorii multicentryczności prawa”

- I. Ocena wyboru tematyki rozprawy doktorskiej**
- II. Ocena strony merytorycznej rozprawy**
 - 1. Cel badawczy, pytania badawcze**
 - 2. Treść rozprawy**
 - 3. Tezy rozprawy**
 - 4. Podsumowanie oceny merytorycznej rozprawy**
- III. Ocena strony formalnej rozprawy**
 - 1. Struktura rozprawy**
 - 2. Wykorzystane źródła**
 - 3. Pozostałe elementy warsztatu naukowego**
 - 4. Podsumowanie oceny strony formalnej rozprawy**
- IV. Wnioski końcowe**

I. Ocena wyboru tematyki rozprawy doktorskiej

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Jakuba Bouhnouniego poświęcona jest tematyce zastosowania mechanizmów ochrony osób dyskryminowanych do zapewnienia bezpieczeństwa prawnego sygnalistów przed działaniami odwetowymi ze strony podmiotów, jakim zarzuca się naruszenie prawa. Autor przedstawia wybrane zagadnienie w świetle teorii multicentryczności prawa, co pozwala na wielowątkowe ujęcie tematu, który z natury rzeczy dotyczy ochrony w ramach różnych porządków prawnych i na tle ich synergicznego działania.

Jakkolwiek Autor pracy sam wyraźnie nie uzasadnia wyboru tematu pracy, z całości wyводу jasno wynika, że wybrana problematyka ta jest nie tylko aktualna, ale ważna z perspektywy ochrony interesu publicznego w szerokim kontekście europejskim. Dokonywane przez sygnalistów zgłoszenia i ujawnianie publiczne dotyczące naruszeń prawa, mogą odegrać kluczową rolę w ochronie dobra społecznego. Trudno nie zgodzić się z Doktorantem, że sygnaliści, dostarczając informacji na potrzeby krajowych i unijnych systemów egzekwowania prawa, umożliwiając skuteczne wykrywanie przypadków naruszenia prawa, prowadzenie postępowań wyjaśniających w sprawie tych naruszeń oraz ich ścigania, tym samym zwiększając przejrzystość i rozliczalność w multientrycznym systemie prawa.

W świetle powyższego, wybrany przez Autora temat badawczy zasługuje na całościowe opracowanie w formie monografii stanowiącej tekst rozprawy doktorskiej. Analiza przedstawiona przez Doktoranta tworzy wartość dodaną, wymaganą w procedurze nadawania stopnia doktora.

Przygotowanie rozprawy doktorskiej dotyczącej wskazanej tematyki jest zatem jak najbardziej uzasadnione.

II. Ocena strony merytorycznej rozprawy

1. Cel badawczy, hipotezy i szczegółowe problemy badawcze oraz zastosowane metody badawcze

We wstępie do rozprawy Autor wskazuje jako cel rozprawy wskazuje „udowodnienie, że mechanizmy ochrony osób dyskryminowanych w miejscu pracy, wynikające z prawa polskiego, międzynarodowego oraz Unii Europejskiej mogą znaleźć odpowiednie zastosowanie w rozstrzyganiu spraw dotyczących sygnalistów”. Tak sformułowany cel rozprawy można potraktować jak hipotezę, której zweryfikowaniu poświęcone są rozważania zawarte w pracy. Doktorant wskazał jednocześnie, że dla przeprowadzenia analizy postawionego problemu zamierza przeanalizować następujące zagadnienia:

„1. Należy wykazać podobieństwa pomiędzy stosowaniem działań odwetowych wobec sygnalisty, a dyskryminacją w ujęciu ogólnym;

2. Należy wykazać, że dotychczasowe środki prawne rozproszone w wielu aktach prawnych mogą znaleźć zastosowanie w procesowej i przedprocesowej ochronie sygnalistów;

3. Należy wykazać, że każdy przypadek rozpatrywany przez polski sąd w sprawach dotyczących sygnalistów musi być analizowany w świetle do prawa Unii Europejskiej i prawa międzynarodowego, które wspólnie kształtują multicentryczne otoczenie prawne.”

Pierwszy punkt odnosi się do sedna rozważań zawartych w rozprawie, Trzeci punkt, choć z perspektywy badawczej jest dość oczywisty, daje Autorowi możliwość wykazania, na czym polega multicentryczność prawa i skorelowane działanie różnych systemów tworzących nasze otoczenie prawne.

Recenzuję ostatnio coraz więcej prac doktorskich, w których autorzy zawierają bardzo szczegółowy opis zastosowanych metod badawczych, często wymieniając ich kilka. Odnoszę wrażenie, że jest to spowodowane wymogami stawianymi na poziomie szkół doktorskich a praktyka ta zaczyna być coraz częściej stosowana. Oczywiście wskazanie zastosowanych metod badawczych jest nie tylko zalecane, ale wręcz konieczne, musi być jednak poprzedzone głębszą refleksją na temat metodologii nauk prawnych i metod charakterystycznych dla naszej dziedziny. W wielu przypadkach liczne metody badawcze są wymieniane niejako na wyrost. Podobnego błędu nie ustrzegł się też Autor prezentowanej rozprawy. Odniesienie się do powodów przyjęcia danej regulacji i promowanym przez nią wartości nie jest jeszcze stosowaniem „metody aksjologicznej”, a omówienie ewolucji zakresu zastosowania i zmian w projekcie dyrektywy „metodą historyczną”.

2. Treść rozprawy

We wstępie do rozprawy rozdziale I Autor krótko wyjaśnia pojęcie sygnalisty oraz przedstawia historię kształtowania się modelu ochrony osób zgłaszających naruszenia prawa. W toku wywodów zostały zaprezentowane założenia metodologiczne pracy i zakres poszczególnych rozdziałów.

W rozdziale I rozważania koncentrują się wokół pojęcia interesu publicznego w prawie międzynarodowym, unijnym i w prawie polskim oraz metod jego ochrony jako immanentnego elementu konstrukcji normatywnej ochrony sygnalistów. W tym kontekście Autor szeroko odnosi się do prawa do wolności wypowiedzi i jego interpretacji „zgodnie z ochroną interesu publicznego”. Jeden z podrozdziałów poświęcony jest zasadzie równości, do której Doktorant nawiązuje już w tytule pracy, zastanawiając się nad zastosowaniem mechanizmów prawa antydyskryminacyjnego do ochrony sygnalistów. W tym miejscu pracy Autor omawia zasadę równości w świetle polskiej Konstytucji. Podrozdział poświęcony

wolności wypowiedzi z kolei odnosi się zarówno do Konstytucji, jak i art. 10 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz do art. 11 Karty praw podstawowych UE. Widać tu pewną niekonsekwencję i rozważaniom nieco brakuje uporządkowania. Punkt 1.1.4 zdecydowanie zyskałby na przejrzystości przy podziale na dalsze podjednostki redakcyjne. W kolejnym podrozdziale Autor odnosi się do zapewnienia skuteczności prawa międzynarodowego i prawa Unii Europejskiej w polskim porządku prawnym. Analizuje pod tym kątem przede wszystkim przepisy Konstytucji RP, ogólnie omawia także relewantne orzecznictwo TSUE. W podsumowaniu rozważań zawartych w rozdziale I Doktorant dochodzi do wniosku, że „ochrona sygnalistów jest wymogiem wynikającym z Konstytucji RP”.

W rozdziale II Doktorant omawia rozwój ochrony prawnej sygnalistów, poczynając od prawa wewnętrznego „niektórych państw”. Przyjęcie takiej metody jest oczywiście dobre, jednak należało wskazać, że analizowane są przepisy „wybranych” państw. Powinno się też zmienić kolejność rozważań, zacząć od prawa międzynarodowego, następnie prawo unijne i wreszcie prawo wybranych państw oraz prawo polskie. Ze względu na ugruntowanie środków ochrony i tradycję ochrony osób zgłaszających nadużycia prawa i nieprawidłowości Autor słusznie wybrał do szczegółowej analizy mechanizmy prawne stosowane w Stanach Zjednoczonych i Zjednoczonym Królestwie, uzupełniając ten wybór o Francję. Następnie Doktorant szczegółowo odnosi się do relewantnego orzecznictwa ETPC na gruncie art. 10 EKPC, wielokrotnie podkreślając jego znaczenie dla ukształtowania skutecznego modelu prawnego ochrony sygnalistów. W dalszym toku rozważania dotyczą innych wybranych umów międzynarodowych, w tym Cywilnoprawnej konwencji o korupcji z 1999 r., Konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy nr 155 z 1981 r. i Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji z 2003 r. W kontekście zastosowania prawa UE Doktorant omawia „początki ochrony sygnalistów w prawie Unii Europejskiej mających korzenie w przepisach dotyczących przeciwdziałania korupcji urzędników UE i urzędników państw członkowskich Unii Europejskiej”, opisując także inne akty dotyczące zwalczania korupcji, nadużyć na rynku oraz ochrony niejawnego know-how i niejawnych informacji handlowych.

Szczegółowe rozważania poświęcone są okolicznościom powstania i analizie postanowień dyrektywy 2019/1937 o ochronie sygnalistów. Nie jestem pewna, czy w tym kontekście konieczne jest omawianie zasad implementacji dyrektyw unijnych w krajowym porządku prawnym, może być to uznane za wykraczające poza zakres pracy, jest to również

temat bardzo dokładnie opracowany w literaturze przedmiotu. Ostatnia część rozdziału II dotyczy polskiej ustawy o ochronie sygnalistów. W podsumowaniu rozdziału Autor odnosi się do ograniczenia przesłanki interesu publicznego do ujawnienia publicznego, słusznie zauważając, że „poprawne zdefiniowanie interesu publicznego dla każdego ujawnienia publicznego będzie ważnym elementem każdego z działań następczych, do których zobowiązani będą pracownicy organów nadzoru jak i sędziowie i pełnomocnicy”.

Rozdział III został poświęcony analizie zastosowania do ochrony sygnalistów środków prawnych służących ochronie osób dyskryminowanych, jest więc najbliższy głównemu celowi badawczemu Autora. Omówione są zatem regulacje zapobiegające dyskryminacji w zatrudnieniu pod postacią wiktymizacji jako reakcji odwetowej pracodawcy za skorzystanie przez pracownika ze swoich uprawnień, mechanizm „odwróconego” czy raczej zmodyfikowanego ciężaru dowodu oraz kwestię dochodzenia odszkodowania i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Autor przedstawił w tym celu uregulowania prawa UE dotyczące zwalczania dyskryminacji, co z jednej strony jest zasadne ze względu na tematykę pracy, z drugiej jednak rodzi ryzyko powierzchowności i powtarzania rozważań dobrze już ugruntowanych w literaturze (podobnie jak wcześniej wspomniana kwestia skutków prawnych dyrektyw). Doktorant jednak stara się w toku wywodów wskazywać na ich znaczenie dla celu badawczego określonego w rozprawie, co należy ocenić pozytywnie.

W Rozdziale IV omówione zostały mechanizmy instytucjonalne mogące służyć wzmocnieniu ochrony sygnalistów. Autor wskazał na rolę organizacji pozarządowych i związków zawodowych, Państwowej Inspekcji Pracy, Rzecznika Praw Obywatelskich oraz dobrych praktyk stosowanych w przedsiębiorstwach w zakresie wdrażania Compliance Management Systems. Doktorant omawia także wskazane w dyrektywie 2019/1937 środki wsparcia, do których powinien mieć dostęp sygnalista, podkreślając, że środki te mają także za zadanie wzmacnianie świadomości wszystkich osób o prawach sygnalistów i obowiązkach podmiotów ich zatrudniających.

W zakończeniu pracy Doktorant zawarł podsumowanie wniosków sformułowanych w poszczególnych rozdziałach. Wniosek 2 i 3 pokrywają się częściowo. Moim zdaniem w tak skonstruowanym zakończeniu pracy brakuje właściwego zakończenia w tradycyjnym znaczeniu, tj. podsumowania rozważań zawartych w pracy jako całości.

3. Tezy rozprawy

Przeprowadzone rozważania pozwoliły Doktorantowi wykazać, że mechanizmy ochrony osób dyskryminowanych w miejscu pracy, wynikające z prawa międzynarodowego, prawa Unii Europejskiej oraz prawa polskiego mogą znaleźć odpowiednie zastosowanie w rozstrzyganiu spraw dotyczących sygnalistów.

Odniesienie się do szczegółowych problemów badawczych sformułowane we wstępie do rozprawy pozwoliło Doktorantowi na sformułowanie wniosków ujętych w syntetyczny sposób w podsumowaniu poszczególnych rozdziałów i następnie powtórzonych w zakończeniu. Interesujące są szczegółowe wnioski *de lege ferenda*, odnoszące się przede wszystkim do postulatów zmiany ustawy o ochronie sygnalistów w kierunku szerszego uwzględnienia orzecznictwa ETPC oraz ratyfikowania konwencji MOP dotyczącej bezpieczeństwa, zdrowia pracowników i środowiska pracy. Jak już wspomniałam, w zakończeniu pracy składającym się z powtózonego w znacznym stopniu podsumowania poszczególnych rozdziałów dobrze byłoby zamieścić podsumowanie rozprawy jako całości.

4. Podsumowanie oceny merytorycznej rozprawy

W toku rozważań Autor dokonał usystematyzowanej analizy materiału źródłowego dotyczącego głównych elementów rozprawy, czyli zagadnienia określenia modelu ochrony prawnej sygnalistów w świetle teorii multicentryczności prawa. Autor z pewnością zrealizował podstawowy cel badawczy, jaki określił we wstępie do rozprawy. Posłużyło temu sformułowanie odpowiedzi na poszczególne zagadnienia badawcze. Na pozytywną ocenę zasługuje podjęcie się przez Doktoranta zdefiniowania postulatów *de lege ferenda* w zakresie zapewnienia skutecznej ochrony prawnej sygnalistów.

5. Ocena strony formalnej rozprawy

1. Struktura rozprawy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska ma przewidzianą przez Ustawę z dnia 20 lipca 2018 r. o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 r., poz. 1668 z późn. zm.) formę pracy pisemnej (art. 187 ust. 2). Maszynopis liczy 234 strony (z czego właściwe rozważania zajmują 209 stron), składa się ze wstępu i 4 rozdziałów podzielonych na dalsze jednostki

redakcyjne oraz zakończenia podzielonego na 4 podrozdziały odpowiadające poszczególnym rozdziałom pracy, a także wykazu skrótów, bibliografii i odrębnie ujętego wykazu orzeczeń.

Konstrukcja rozprawy jest co do zasady logiczna i przejrzysta. Kolejność rozdziałów i proporcje pomiędzy nimi są zasadniczo prawidłowe. Rozdziały rozpoczynają się uwagami wstępnymi oraz zakończone są podsumowaniem systematyzującymi tok wywodów, co stanowi walor rozprawy i ułatwia percepcję zawartych w niej treści. Niektóre podrozdziały są dość długie i na tyle wielowątkowe, że mogłyby być podzielone na dalsze podjednostki redakcyjne, co zwiększyłoby jasność wyводу (np. punkt 1.1.4 Wolność słowa). Nie do końca przekonuje mnie zabieg podzielenia zakończenia pracy na podrozdziały o tytułach odpowiadających rozdziałom pracy. Rozumiem potrzebę uporządkowania wywodów i zachowania dyscypliny formalnej, jednak taka formuła wydaje może prowadzić do niepotrzebnego powtarzania treści.

2. Wykorzystane źródła

Na bibliografię recenzowanej rozprawy składają się publikacje odnoszące się do prawa międzynarodowego z zakresu ochrony prawa człowieka, prawa antydyskryminacyjnego oraz polskiego prawa konstytucyjnego, co oczywiście dobrze koresponduje z zakresem rozważań i ujęciem odnoszącym się do multicentryczności prawa. Moje wątpliwości zawsze budzi wskazywanie w bibliografii rozprawy doktorskiej pozycji o charakterze podstawowych podręczników, tym bardziej, jeśli wydanie miało miejsce wiele lat temu, zwłaszcza przy tak nowym i aktualnym temacie, jaki wybrał Doktorant. Zastanawiam się też nad wartością badawczą krótkich postów na blogach tematycznych, ale rozumiem, że mogą być pomocne dla Autora.

Autor wybrał metodę wskazania źródeł bez podziału na monografie, artykuły naukowe i inne opracowania. Można dyskutować, czy bardziej precyzyjny podział nie byłby lepszy. Podając tytuły artykułów naukowych, należałoby podać numery stron, na których się znajdują w danych czasopismach i numery samych czasopism.

Autor posłużył się literaturą przedmiotu w języku polskim i angielskim. Z pewnością wykorzystanie literatury w innych językach obcych znacząco wzbogaciłoby rozprawę, jednak liczne pozycje anglojęzyczne wypełniają bibliografię w wystarczającym stopniu. Ponadto nie ulega wątpliwości, że coraz więcej autorów, w tym Doktorant w swej rozprawie, wybiera język angielski jako faktyczny roboczy język prawniczej literatury naukowej, zwłaszcza tej

poświęconej prawu międzynarodowemu i prawu Unii Europejskiej. Podane w bibliografii źródła zostały rzetelnie wykorzystane w toku wywodów.

W wykazie aktów prawnych dobrze byłoby rozdzielić akty na prawo międzynarodowe, i prawo unijne. Bardzo nieczytelny jest wykaz orzeczeń, w tej samej grupie pomieszczone zostały wyroki TSUE, ETPC, TK, polskiego SN i innych polskich sądów – tu zdecydowanie powinien być zastosowany wyraźny podział i w ramach poszczególnych sądów wykaz według konkretnego kryterium, np. roku wydania wyroku czy postanowienia.

3. Pozostałe elementy warsztatu naukowego

Rozprawa została napisana w sposób klarowny i komunikatywny, co do zasady poprawnym językiem prawniczym. Elementy pracy typu przypisy i spis treści zostały skonstruowane w sposób prawidłowy. Praca zawiera jednak nieco za dużo błędów i niezręczności językowych, typu „poddawać w wątpliwość”, „Traktat lizboński” zamiast Traktat z Lizbony, a także nielogiczności i przejęzyczeń, typu „obowiązująca teoria multicentryczności” (obowiązuje prawo, nie teoria), „model badawczy musi wykazać”, „prawo przedwojenne”, „dodatkowe prawo międzynarodowe”, „odwrócona zasada ciężaru dowodu”, itp. W co najmniej kilku miejscach w tekście pracy zdanie nie ma prawidłowej kontynuacji. Sugerowałabym przeprowadzenie starannej korekty językowej pracy przed jej ewentualną publikacją, co czego zresztą zachęcam Doktoranta.

Autor przy redakcji tekstu stosuje niestety modną ostatnio manierę pisania akapitów bez wcięć i niepotrzebne oddzielanie ich dużymi przerwami, co może robić wrażenie wykazu myśli zamiast spójnego i logicznego wywodu.

4. Podsumowanie oceny strony formalnej rozprawy

Przedstawioną mi do recenzji rozprawę doktorską oceniam co do zasady pozytywnie od strony formalnej.

III. Wnioski końcowe

Rozprawę doktorską mgr Jakuba Bouhouniego, napisaną pod kierunkiem prof. Adama Bodnara, mimo wskazanych mankamentów oceniam pozytywnie pod względem

merytorycznym i formalnym. Doktorant podjął się zadania omówienia problematyki istotnej pod względem teoretyczno-prawnym i praktycznym, a ujęcie tematu z perspektywy multicentryczności prawa pozwoliło na wypełnienie luki w literaturze przedmiotu. Autor dokonał dokładnej analizy materiałów źródłowych, prezentując rzetelne podejście do zagadnienia o istotnym znaczeniu dla funkcjonowania i praktyki obrotu prawnego. W mojej opinii recenzowana rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Autora w dyscyplinie nauki prawne oraz stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, potwierdzając umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Stwierdzam zatem, że rozprawa doktorska mgr Jakuba Bouhnouniego spełnia wymagania określone w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 r., poz. 1668 z późn. zm.).

Wnoszę zatem do Rady Naukowej Instytutu Prawa Uniwersytetu SWPS o przyjęcie rozprawy doktorskiej mgr Jakuba Bouhnouniego i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Anna Zawidzka-Łojek